

Универзитет у Приштини
са привременим седиштем у Косовској Митровици
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ
Зборник радова
„ПРАВНА ТРАДИЦИЈА И ИНТЕГРАТИВНИ ПРОЦЕСИ“

Издавач:

Правни факултет Универзитета у Приштини
Лоле Рибара 29, 38220 Косовска Митровица, тел. 028.425.336, www.pra.pr.ac.rs

За издавача

Проф. др Душанка Јововић, декан

Главни и одговорни уредник

Доц. др Душко Челић

Заменик главног и одговорног уредника

Доц. др Здравко Грујић

Секретар Уређивачког одбора и технички уредник

Доц. др Срђан Радуловић

Уређивачки одбор

Чланови из иностранства:

Академик САНУ Елена Јурјевна Гуськова (Институт за славистичке студије Руске академије наука, Руска Федерација), Dr. Valerio Massimo Minale (University of Naples “Frederico II”, Italy), Prof. dr Gábor Hamza (Eötvös Loránd University), Проф. др Горан Марковић (Правни факултет, Универзитет у Источном Сарајеву), Prof. dr Barbara Novak (Pravna fakulteta, Univerza v Ljubljani), Prof. dr Damjan Korošec (Pravna fakulteta, Univerza v Ljubljani), Prof. dr Dragan Bolanča (Pravni fakultet, Sveučilišta u Splitu), Prof. dr Tina Pržeska (Pravni fakultet „Justinijan I“, Univerzitet „Sv. Kiril i Metodij“, Skopje).

Чланови из Републике Србије:

Проф. др Борис Беговић, Проф. др Андреја Катанчевић, Доц. др Далибор Ђукић (Правни факултет Универзитета у Београду). Проф. др Душанка Јововић, Проф. др Љубомир Митровић, Проф. др Ђорђевић Блажић, Проф. др Сава Аксић, Проф. др Слободанка Ковачевић-Перић, Проф. др Дејан Мирковић, Проф. др Јелена Беловић, Проф. др Огњен Вујовић, Доц. др Драган Благић, Доц. др Бојан Бојанић, Доц. др Саша Атанасов (Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици).

Дизајн корица: Димитрије Милић

Штампа: Кварк, Краљево

Тираж

100 примерака

ISBN 978-86-6083-064-9

Штампање овог Зборника помогло је
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

ОДГОВОРНОСТ ЦИВИЛНЕ МИСИЈЕ УЈЕДИЊЕНИХ
НАЦИЈА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ ЗБОГ
ПРИСИЛНИХ НЕСТАНАКА И УБИСТАВА СРБА
НАКОН 10. ЈУНА 1999. ГОДИНЕ – ЗАБОРАВЉЕНО
ПРАВНО НАСЛЕЂЕ САВЕТОДАВНОГ ВЕЋА ЗА
ЉУДСКА ПРАВА**

Апстракт

Поводом 20-те годишњице установљења Привремене управе Уједињених нација на Косову и Метохији (УНМИК), аутор се одлучио да укаже на неке аспекте њене одговорности за присилне нестанке и убиства која су на Косову и Метохији систематски и масовно вршена, највећим делом над припадницима српског народа, од стране припадника тзв. "Ослободилачке војске Косова". Пре свега, аутор је покушао да расветли питање одговорности УНМИК-а за репарације жртвама, односно породицама жртава.

У раду је анализирано "правно наслеђе" Саветаважног већа за људска права (у даљем тексту: Веће) које је основано 2006. године као независно тело УНМИК-а које је имало мандат да доноси одлуке у вези повреда људских права за време извршног мандата УНМИК-а. Поводом бројних случајева присилних нестанка и убиства Срба и неалбанаца на Косову и Метохији, Веће је примило 248 захтева и у 233 случаја (93%) утврдило повреду чл. 2. и 3. Европске конвенције о људским правима и предложио мере за отклањање или боље рећи ублажавање тих повреда. Ни једна од ових одлука није извршена а рад Већа је завршен у тишини непримереној цивилизацијским нормама.

Кључне речи: Присилни нестанци и убиства на Косову и Метохији, УНМИК-Саветаважно веће за људска права, Одговорност УНМИК-а поводом присилних нестанка и убиства.

* Доцент, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, dusko.celic@pr.ac.rs.

** Рад је посвећен принудно несталим и убијеним лицима на Косову и Метохији – жртвама тзв. "Ослободилачке војске Косова".

1. УВОД

По престанку агресије НАТО пакта на СРЈ, на Косову и Метохији је, у складу са Резолуцијом Савета безбедности Организације Уједињених нација бр. 1244 од 10. јуна 1999. Године (у даљем тексту: Резолуција), установљено "међународно цивилно и безбедносно присуство" (у даљем тексту: УНМИК и КФОР). Одмах потом, на овом делу територије Републике Србије наступило је стање насиља, безвлашћа и безакоња у коме су људска права Срба и неалбанаца систематски кршена. У периоду јуни - децембар 1999. године, услед безвлашћа, систематског и масовног оружаног насиља албанских терориста и припадника паравојних снага над српским народом и припадницима неалбанских мањина, са Косова и Метохије прогнано је преко 242 000 лица највећим делом српске националности.¹ Етнички прогон је, према последицама имао геноцидне размере: од 437 места у којима су живели Срби до 1999. године, изузимајући општине Лепосавић, Звечан и Зубин Поток, Срби су у потпуности прогоњени из 312 насеља.² Од увођења привремене управе Уједињених нација на Косову и Метохији до марта 2009. године, забележено је више од 7.000 етнички мотивисаних напада, убијено је преко 1000 Срба и 104 грађана других националности, киднаповано је 841 Срба а 960 је тешко рањено.³ Забрињавајућа је чињеница да судбина на стотине принудно несталих и киднапованих лица до данас није утврђена.⁴ Према подацима Савезног комитета за

¹ О геноцидним размерама егзодуса Српског народа као и припадника неалбанских етничких заједница са Косова и Метохије, након 10. јуна 1999. године, видети: *Crimes committed by Albanian terrorists in the territory of A.P. Kosovo and Metohija since 10 June, Document and Evidence, Part One and Part Two, Federal Republic of Yugoslavia*, Federal Ministry of foreign affairs, Belgrade, 2000, *Persons missing in relation to the events in Kosovo from January 1998 (2nd edition issued in March 2001.)*, International Committee of the Red Cross Geneva, 2000 и *Отмице и нестаници не-Албанаца на Косову*, Фонд за хуманитарно право, Београд, 2001.

² *Стратегија одрживог опстанка и повратка на Косово и Метохију – радни текст*, Република Србија, Министарство за Косово и Метохију, Београд, 2009. 6.

³ *Стратегија одрживог опстанка и повратка на Косово и Метохију – радни текст*, Република Србија, Министарство за Косово и Метохију, Београд, 2009, 8, *Persons missing in relation to the events in Kosovo from January 1998 (2nd edition issued in March 2001.)*, International Committee of the Red Cross Geneva, 2001.

⁴ Према званичним подацима, од несталих Срба и припадника неалбанских заједница још увек је непозната судбина још 532 лица или 63,25% од укупно несталих. (Податак Комисије за нестала лица Владе Републике Србије, http://www.kirs.gov.rs/docs/komisijazanestatalica/Komisija_%20za%20nestala%20lica.pdf, 16.6.2020.

прикупљање података о причињеним злочинима против човечности и међународног права, у периоду од јануара 1998. до новембра 2001. године, на Косову и Метохији је од припадника паравојних формација ОВК убијено 796 цивила српске, 297 албанске и 89 цивила других националности, а отето је (принудно нестало) 1.157 цивила српске, 64 албанске и 177 цивила других националности. Киднапована је 841 особа српске националности, а 960 људи је тешко рањено.⁵

Организовани и масовни злочини припадника терористичке "ОВК" над Србима, нелојалним Албанцима и припадницима осталих мањина лојалних држави у којој су живели, припадницима Војске Југославије и Министарства унутрашњих послова (МУП) Србије, узели су маха још почетком 1998. године. Према подацима Савезног комитета за прикупљање података о причињеним злочинима против човечности и међународног права, у периоду од 1. јануара 1998. године, до 11. јуна 1999. године убијено је укупно 87 српских цивила, 230 цивила албанске националности, 351 припадник Војске Југославије, 230 припадника МУП-а Србије, 72 неидентификоване особе и 18 цивила – припадника осталих националности; укупно је у наведеном периоду убијено 988 особа. У истом периоду нестало је (киднаповано) укупно 287 особа – 155 цивила српске националности, 64 особе албанске националности, 25 особа осталих националности, 30 припадника Војске Југославије и 13 припадника МУП-а Србије. Према подацима из наведеног извора, на Косову и Метохији у периоду од 1. јануара 1998. године до 1. новембра 2001. године укупно је убијено и принудно нестало (киднаповано) 3.276 особа, које треба сматрати жртвама албанског терора. Од наведеног броја 1.953 је отетих цивила српске националности, 361 њих су Албанци лојални држави у којој су живели, 266 цивила осталих мањинских националности, 381 припадник Војске Југославије, 243 припадника МУП-а Републике Србије и 72 неидентификоване жртве.

Колективно протеривање Срба праћено је и организованим уништавањем средњовековних споменика културе, сакралних и верских објеката и културних и цивилизацијских трагова вишевековног присуства српске цивилизације, државе и народа на простору Косова и Метохије⁶. Такође, систематско насиље обухватило је и имовину прогнаних, присилно несталих и убијених лица. Поред око 27 000 узурпираних стамбених јединица, од јуна 1999. године

⁵ Нав. Према: Д. Пјевач, Д. Челић, *Ратни злочини над Србима у Хрватској 1991-1995, Ратни злочини над Србима на Косову и Метохији 1998-2004*, Београд, 2019, 200.

⁶ *CRUCIFIED KOSOVO destroyed and desecrated Serbian orthodox churches in Kosovo and Metohia (June-October 1999) РАСПЕТО КОСОВО уништене и оскрнављене српске православне цркве на Косову и Метохији*, друго проширено и допуњено издање, Глас Косова и Метохије, Београд 1999.

уништено је око 18000 кућа.⁷ Према подацима УНМИК-а, из јуна 2007. године, још увек је било евидентирано 10405 уништених стамбених објеката прогнаних лица.⁸ О размерама насиља и безвлашћа у коме су жрве била и права на непокретностима, говори и податак да је од укупно 2.575.448. катастарских парцела, колико, према подацима Републичког геодетског завода – службе за катастар непокретности на Косову и Метохији, обухвата катастар непокретности на Косову и Метохији, више од милион основних катастарских јединица (обрадиво земљиште, ливаде и шуме) у својини Срба, узурпирано, што износи 38,83% свих катастарских парцела на Косову и Метохији!⁹

Систематско насиље, догодило се у присуству "међународних безбедносних и међународних цивилних снага", чије обавезе и одговорности укључују (пре свега) обезбеђивање јавног реда, мира и сигурности за све грађане на Косову и Метохији.¹⁰ Надлежности КФОР-а укључивале су, између осталог: одржавање прекида ватре, демилитаризацију "ОВК", успостављање безбедносног окружења, осигурање јавне безбедности и реда, уклањање мина и обезбеђење државне границе,¹¹ док су најзначајније надлежности УНМИК-а обухватале: одржавање цивилног реда и закона, заштиту и унапређење људских права и осигурање безбедног и неометаног повратка свих избеглица и расељених лица у њихове домове.¹²

УНМИК, који је према Резолуцији СБ ОУН бр 1244, преузео пуну одговорност за цивилни аспект управљања на територији АП Косово и Метохија, у својим дужностима преузео је улогу "сурогат – државе", за време пуног извршног мандата на Косову и Метохији, није испољио ни приближно сразмерну одговорност, коју за вршење цивилне јавне власти има држава, што се посебно односи на случајеве надрастичнијег кршења људских права – права на живот. То се нарочито односи на:

1. чињеницу да УНМИК није спречио масовно и организовано етничко чишћење, присилне нестанке, убиства, нечовечно поступање и мучења Срба и других неалбанаца на Косову и Метохији, које су након 10. јуна 1999. године, починили припадници тзв. ОВК, иако према Резолуцији 1244, обавезе и одговорности "међународног цивилног присуства", укључују (пре свега) обезбеђивање јавног реда,

⁷ *Стратегија одрживог опстанка и повратка на Косово и Метохију*, Влада Републике Србије, усвојена 8. 4. 2010, 3. http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678, 14.6.2020.

⁸ *OSCE – MISSION IN KOSOVO AND METOHA*, "Eight years after Minority returns and housing and property restitution in Kosovo, Pristina, 2007, 5, <https://www.osce.org/files/f/documents/8/d/26322.pdf>, 14.6.2020.

⁹ Исто, 10 и 11.

¹⁰ В. т. 9ц, 9д и 11и Резолуције

¹¹ В.т. 9. ст. 1, 2, 3, 4, 5. 7. Резолуције.

¹² В. т. 11. ст. 9, 10. и 11. Резолуције.

мира и сигурности за све грађане на Косову и Метохији и демилитаризацију тзв. ОВК;

2. чињеницу да у случајевима присилних нестанака Срба и других неалбанаца, УНМИК није предузимао готово ни један корак у правцу делотворних кривичних истрага, чак и у случајевима када је имао податке о битним чињеницама о почињеним злочинима, и

3. чињеницу да УНМИК није учинио ништа да породицама жртава обезбеди право на репарацију и сатисфакцију.

2. ОСНИВАЊЕ САВЕТОДАВНОГ ВЕЋА ЗА ЉУДСКА ПРАВА

Оснивање Саветодавног већа за људска права, уследило је као резултат мишљења тзв. Венецијанске комисије.¹³ Тим поводом, Комисија је предложила оснивање тзв. малог Стразбура - Суда за људска права на Косову и Метохији, слично ономе који је био основан 1995. године Дејтонским споразумом (анекс VI) за Босну и Херцеговину.¹⁴ Суд би, према овом предлогу, био надлежан за решавање захтева поводом повреда људских права Привремене управе Уједињених нација за Косово и Метохију, као и Привремених институција самоуправе, односно, локалних (албанских) власти на Косову и Метохији.¹⁵ Парламентарна скупштина Савета Европе је на седници одржаној 25. јануара 2005. године, изражавајући забринутост за стање људских права на Косову и Метохији, препоручила да Привремена управа Уједињених нација за Косово и Метохију (УНМИК) и Међународне безбедносне снаге (КФОР/НАТО), у

¹³ *Venice Commission, Opinion on Human Rights in Kosovo*: Possible Establishment of Review Mechanisms, CDL-AD (2004)033*, 9-10. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2004\)033-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2004)033-e),

14.6.2020. Такође и повезани документ у вези стања људских права на Косову и Метохији: *Venice Commission, The Human Rights Situation in Kosovo*: Background information and issues for discussion, CDL-DI(2004)001-e*, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-DI\(2004\)001-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-DI(2004)001-e), 14.6.2020.

¹⁴ *Venice Commission, Opinion on Human Rights in Kosovo*: Possible Establishment of Review Mechanisms, CDL-AD (2004)033*, 22-24, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2004\)033-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2004)033-e), 14.6.2020. 22-24.

¹⁵ Овакав закључак произилази из одредаба "УНМИК/УР/2001/9, Уставни оквир за привремену самоуправу на Косову", према коме је одговорност за рад Привремених институција самоуправе припадала Специјалном представнику Генералног секретара ОУН (в. поглавље 12. "Уставног оквира").

Сарадњи са Саветом Европе, отпочну рад на оснивању суда за људска права на Косову и Метохији.¹⁶

Било је предвиђено да суд чини 9 судија, од тога пет међународних које би предложио Комитет министара Савета Европе и 4 ликалник, од којих 2 из већинске (албанске) заједнице и два из мањинских заједница на Косову и Метохији; предвиђено је да све судије имању Председник Европског суда за људска права.¹⁷

Поступајући у супротности са поменутиим препорукама, Специјални представник Генералног секретара Уједињених нација за Косово и Метохију, основао је 23. марта 2006. године, Саветодавно веће за људска права.¹⁸ Као што се и из самог назива да закључити, Саветодавно веће није суд за људска права, како је резолуцијом препоручила Парламентарна скупштина Савета Европе, већ саветодавно тело Специјалног представника. Наиме, у случају да оцени да је поступањем УНМИК-а дошло до повреде људских права, Саветодавно веће не доноси пресуду већ мишљење (или препоруку)¹⁹, које није обавезујуће за Специјалног представника, коме је дато "искључиво овлашћење и дискреционо право да одлучи да ли да поступи на основу мишљења саветодавног већа" !?!²⁰ Тако, право на упућивање представке Саветодавном већу поводом кршења људских права, захваљујући отпору дела структуре УНМИК-а, није представљало право на делотворан правни лек.²¹ Овакав исход резултат је снажног противљења појединих структура унутар УНМИК-а, пре свега Заменика Специјалног представника (заменика "шефа" УНМИК-а), који је иначе, од установљења УНМИК-а високи дипломата САД.²²

¹⁶ В. *Concuil of Europe, Parliamentary Assembly, Resolution 1417(2005)*, ст. 4.1. <https://pace.coe.int/pdf/264ff9c77f6bce5f04cece4be64dee3eaa44de573326667a8259ffe25682ae848428feba12/resolution%201417.pdf>, 14.6.2020.

¹⁷ В. *Concuil of Europe, Parliamentary Assembly, Resolution 1417(2005)* ст. 4. ц.

¹⁸ "УНМИК/УР/2006/12, О оснивању саветодавног већа за људска права."

¹⁹ В. чл. 17. 1. "УНМИК/УР/2006/12."

²⁰ В. чл. 17. 3. "УНМИК/УР/2006/12."

²¹ У смислу чл. 13. Европске конвенције о људским правима, да би се неко правно средство сматрало делотворним, потребно је да се њиме у правном поретку даје право на поништај акта којим је извршена повреда неког права из Конвенције, као и да жртва повреде добије одређену сатисфакцију за претрпљену повреду. (вид. А. Јакшић, *Европска конвенција о људским правима, Коментар*, Београд, 2006, 337.). Реч је о ремедијалној или поправној делотворности, која се одликује способношћу тела које поступа по правном леку да пружи адекватну заштиту, тј. Да исправи повреду. (О овом и другим аспектима делотворности правног лека према Европској конвенцији о људским правима, вид. Д. Поповић и др. *Коментар конвенције за заштиту људских права и основних слобода*, Београд, 2017, 350-353.).

²² В. *The Human Rights Advisory Panel, History And Legacy, Kosovo, 2007-2016*, Pristina, 2016, 32-37.

Саветодавно веће састојало се од 3 члана које Специјални представник бира на предлог Председника Европског суда за људска права, из редова међународних правника високог моралног кредибилитета, непристрасности и интегритета, са исказаном стручношћу у области људских права, посебно у европском систему.²³ Саветодавно веће надлежно је да испитује жалбе субјеката права поводом тврдњи да су жртве људских права од стране УНМИК-а а која су призната у неком од следећих међународних правних аката: Универзална декларација о људским правима, Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода, Међународни пакт о грађанским и политичким правима, Међународни пакт о економским, социјалним и политичким правима, Конвенција о елиминисању свих облика расне дискриминације, Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације према женама, Конвенција против мучења и других окрутних, нехумних или деградирајућих поступака или кажњавања и Конвенција о правима детета.²⁴ Поменути "правни акт" регулише и процедурални оквир поступања Саветодавног већа. Слично поступку пред Европским Судом за људска права, и поступак пред Саветодавним већем састоји се из две фазе: оцене прихватљивости жалбе а потом испитивања њене основаности (мериторно одлучивање).²⁵

3. ОСТАВШТИНА САВЕТОДАВНОГ ВЕЋА ЗА ЉУДСКА ПРАВА ПОВОДОМ ПРИСИЛНИХ НЕСТАНАКА И УБИСТАВА

Поводом бројних случајева присилних нестанака и убистава Срба и неалбанаца на Косову и Метохији, Веће је примило 248 захтева и у 233 случаја (93%) утврдило повреду чл. 2. и 3. Европске конвенције о људским правима и предложио мере за отклањање и ублажавање тих повреда. Разлику између броја примљених захтева и броја присилних нестанака и убистава на Косову и Метохији, ваља сагледати у светлу чињенице да рок за подношење захтева није био одређен "Уредбом о оцнивању Саветодавног већа за људска права", већ неком врстом позаконског provedбеног акта – "Административним упутством бр. 1/2009 о спровођењу Уребе о оснивању Саветодавног већа за људска права". Овим актом, донетим 17. октобра 2009. године, одређен је преклузивни рок за подношење захтева до 31. марта 2010. године. Овај релативно кратак рок садржан у некој врсти provedбеног

²³ В. чл. 4. и 5. "УНМИК/УР/2006/12."

²⁴ В. чл. 1. "УНМИК/УР/2006/12."

²⁵ В. чл. 11. "УНМИК/УР/2006/12" и чл 28-36. "Правилника Саветодавне комисије за људска права."

акта УНМИК-а, донетог више од три године од оснивања Саветодавног већа за људска права, објављеног на сајту Саветодавног већа за људска права, остао је непознат бројним породицама жртава. Чињеница да су сви квазизаконски и општи акти УНМИК-а објављивани једино у електронској форми, често са закашњењем у односу на почетак примене и само на енглеском језику, генерално указује на њихову ограничену доступност, што је један од међународних стандарда у погледу основних својстава закона.²⁶ Такође, чињеница да одлуке Саветодавног већа нису биле обавезујуће за УНМИК, негативно су утицале на мотивисаност породица жртава да покрену поступак пред овим телом.

У свих 233 случаја Саветодавно веће закључило је да: "...принудни нестанци и самовољне егзекуције представљају озбиљна кршења људских права која се морају истражити и судски процесуирати под било каквим околностима."²⁷ Што се тиче применљивости члана 2. Европске конвенције за људска права (право на живот) на УНМИК, Веће је стало на становиште да је, након усвајања Уредбе УНМИК-а бр. 1999/1 25. јула 1999. године, УНМИК преузео обавезу поштовања међународно признатих стандарда у погледу људских права при обављању својих функција. Ово прихватање обавеза детаљно је описано у Уредби УНМИК-а бр. 1999/24.²⁸

У готово свим случајевима поводом присилних нестанака и убистава, Саветодавно веће је констатовало да "очигледан изостанак било какве реакције полиције УНМИК-а, било одмах или у каснијим фазама, могао је указати починиоцима на то да надлежни органи нису могли, или нису били вољни, да спроведу истраге нестанака лица. Такав став надлежних органа према најозбиљнијим злочинима у било ком друштву, а нарочито у околностима након сукоба, неминовно ствара културу некажњивости међу починиоцима злочина и може само да доведе до погоршања ситуације."²⁹

Саветодавно веће за људска права закључило је да случај присилног нестанка и (касније се испоставило, убиства) Ивана Челића, као и други случајеви убистава, отмица и нестанака који су претходно

²⁶ Танасије Маринковић, Појам закона у пракси Европског суда за људска права, *Номотехника и првничко расуђивање*, Радмила Васић, Београд, 2018, 329-330.

²⁷ В. одлуку Саветодавног већа *Челић против УНМИК-а*, бр. 260/09, и све друге одлуке које се односе на принудне нестанке.

²⁸ В. одлуке Саветодавног већа за људска права: *Челић против УНМИК-а*, бр. 260/09, § 73, *Милогорић и остали против УНМИК-а*, бр. 38/08 и остали, § 44; случај *Бериша и остали против УНМИК-а*, бр. 27/08, § 25; случај *Лалић и остали против УНМИК-а*, бр. 09/08 и остали, § 22.

²⁹ В. одлуку Саветодавног већа за људска права: *Челић против УНМИК-а*, бр. 260/09, § 97.

размотрени, заправо указује на образац површних и непродуктивних истрага које је полиција УНМИК-а спроводила у вези са убиствима и нестанцима на Косову.³⁰

Такође, Саветодавно веће је у овим предметима закључило: "... да је УНМИК, као територијална управа на Косову од 1999. године до 2008. године, имао примарну одговорност да ефикасно истражи и кривично гони лица одговорна за убиства, отмице/нестанке у околностима опасним по живот. Његов пропуст да то учини представља даље озбиљно кршење права жртвава и њихових сродника, поготово права на утврђивање чињеница."³¹

Према становишту Саветодавног већа, према Резолуцији СБУН-а 1244 (1999), Уједињеним нацијама је дата пуна законодавна и извршна власт за привремену управу на Косову, укључујући спровођење правде. Сва законодавна и извршна власт, између осталог и контрола над правосуђем, поверена је Специјалном представнику Генералног секретара ("шефу" УНМИК-а).³² Тако је УНМИК имао суштински иста овлашћења као и држава. Међутим, иако је постао сурогат држава, то је урадио без усвајања демократских принципа као што су: подела власти, контроле, равнотеже и независни надзорни механизми који су познати у уставним системима.³³

У анализираним одлукама Саветодавно веће констатује да је одговорност УНМИК-а која се тиче спровођења правде на Косову и Метохији престала завршила 9. децембра 2008. године, да УНМИК стога није више у могућности да предузима мере које ће имати директан утицај на истраге које су још увек "на чекању" пред ЕУЛЕКС-ом или локалним властима. Такође, након једностраног проглашења независности од стране *de facto* власти на Косову и Метохији 17. фебруара 2008. Године, УНМИК је престао да врши извршну власт на Косову и Метохији. Веће је констатовало да је та чињеница ограничила могућност УНМИК-а да пружи пуну и ефикасну репарацију за извршену повреду права, како је то прописано утврђеним начелима међународног права о људским правима. Ипак, Веће сматра да ова чињенична ситуација не ослобађа УНМИК од одговорности да исправи, што је могуће више, последице кршења права за која је одговоран.³⁴ Шта више, Веће је положај УНМИК-а, након престанка његовог извршног мандата, уподобио "ситуацијама

³⁰ В. одлуку Саветодавног већа за људска права: *Челић против УНМИК-а*, бр. 260/09, § 101, *Булатовић против УНМИК-а*, бр. 166/09, §§ 85 и 101, и др.

³¹ В. одлуку Саветодавног већа за људска права: *Челић против УНМИК-а*, бр. 260/09, § 104, и др.

³² В. чл. 2. "УНМИК/УР/999/1, О закону примењивом на Косову".

³³ *The Human Rights Advisory Panel, History and Legacy, Kosovo, 2007-2016*, Pristina, 27.

³⁴ В. одлуку Саветодавног већа за људска права: *Челић против УНМИК-а*, бр. 260/09, §§ 106. и 107. и др.

ограничене надлежности државе,³⁵ обавезујући УНМИК да..."уз сва дипломатска средства која су му доступна у односу на надлежне косовске органе, добије уверавања да ће истраге које се односе на случај који се овом приликом разматра бити настављене у складу са захтевима ефикасне истраге предвиђеним чланом 2, да ће се утврдити околности везане за отмицу и убиство (име и презиме жртве) и да ће починиоци бити изведени пред лице правде.³⁶

Меритуми у свим наведеним одлукама Саветодавног већа гласили су истоветно:

" Веће, једногласно,

1. закључује да је дошло до кршења процедуралне обавезе ходно члану 2. Европске конвенције о људским правима;

2. препоручује да УНМИК:

а. тражи од надлежних органа на Косову да предузму све могуће кораке како би осигурали да се кривична истрага у вези са отмицом и убиством (име и презиме жртве) настави у складу са чланом 2. ЕКЉП и да починиоци буду изведени пред лице правде;

б. јавно призна, између осталог и путем медија, одговорност за свој пропуст да спроведе ефикасну истрагу у вези са отмицом и убиством (име и презиме жртве) и јавно се извини жалиоцу;

в. предузме одговарајуће кораке за исплату одговарајуће надокнаде жалиоцу за претрпљену моралну штету у вези са установљеним повредама члана 2. ЕКЉП;

г. предузме одговарајуће кораке ка остваривању потпуног и свеобухватног програма репарације;

д. Предузме одговарајуће кораке у Уједињеним нацијама као гаранцију да се иста ситуација неће поновити;

ђ. Одмах предузме ефикасне мере за примену препорука Већа и обавести жалиоца и Веће о даљем развоју овог предмета."³⁷

³⁵ В. Пресуду ЕСЉП, *Иласку и остали против Молдавије и Русије*, бр. 48787/99, § 333.

³⁶ В. одлуку Саветодавног већа за људска права: *Челић против УНМИК-а*, бр. 260/09 и др.

³⁷ Вид. одлуку Саветодавног већа за људска права: *Челић против УНМИК-а*, бр. 260/09 и др.

Мандат Већа престао је 2016. године. УНМИК ни у једном кварталном извештају, које у складу са Резолуцијом 1244, редовно подноси СБ ОУН, није презентовао ни једну чињеницу о раду Већа, нити било коју одлуку која указује на одговорност УНМИК-а поводом бројних присилних нестанака и убистава Срба на Косову и Метохији и повреде чл. 2. и 3. Европске конвенције за људска права. Такође, УНМИК одбија да поступи по препорукама у одлукама Већа поводом присилних нестанака и убистава Срба на Косову и Метохији и повреде чл. 2. и 3. Европске конвенције за људска права.

4. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Упркос чињеници да је на Косову и Метохији ограничен суверенитет Републике Србије, како због ограничења садржаних у резолуцији СБ ОУН бр. 1244, тако и због једностране примене и тумачења тог правног извора од стране УНМИК-а, апсурдно је да на овој територији, на којој су људска права изузетно угрожена, не постоји међународно обавезујући механизам заштите људских права. С обзиром да територија Косова и Метохије није чланица Савета Европе, она нема уговорни капацитет на основу кога би приступила Европској конвенцији за заштиту људских права и основних слобода и засновала надлежност Европског суда за људска права. Истина, Државна заједница Србија и Црна Гора, приступила је овој конвенцији 2003. године, и то без територијалних резерви³⁸, но како конкретне повреде људских права, које су предмет овог рада, нису починили органи Републике Србије, већ УНМИК и *de facto* власти на Косову и Метохији, то би евентуалне представке пред Европским судом за људска права, биле одбачене због неприхватљивости *ratione personae*. Специјални представник "у име УНМИК-а", закључио "технички споразум" са Саветом Европе у вези Оквирне конвенције о заштити националних мањина", који је ступио на снагу 23. 8. 2004. године", и да на основу чл. 2.2. тог споразума, УНМИК подноси извештај Савету Европе. Интересантно је да УНМИК није нашао за сходно да сличан споразум са Саветом Европе закључи у вези Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода. У вези стим, мишљења сам да би Република Србија требала, позивајући се на конкретне одредбе Резолуције СБ ОУН бр. 1244, које потврђују њен територијални интегритет и суверенитет и које је обавезују на заштиту

³⁸ В. Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, ("Службени лист СЦГ - међународни уговори", бр. 13-9 од 1.12. 2003. год.).

и унапређење људских права³⁹, као и на једнострано обавезивање УНМИК-а на поштовање људских права, да званично затражи да УНМИК закључи неку врсту "техничког споразума", са Саветом Европе, којим би била заснована надлежност Европског суда за људска права поводом повреда људских права које се могу приписати УНМИК-у и de facto властима на Косову и Метохији.⁴⁰ Поље примене Конвенције *ratione temporis*, не би се нужно односило само на повреду права настале након ступања на снагу евентуално потписаног "техничког споразума. Наиме, у случају да је повреда права произашла из чињеница насталих пре овог датума, при чему су ове чињенице проузроковале континуирано кршење људских права, односно, уколико повреда права још увек траје, имајући у виду праксу Европског суда за људска права⁴¹, у погледу повреде права на мирно уживање имовине на Косову и Метохији, у случају када су оне континуиране, као и у случајевима фактичке повреде права на мирно уживање имовине, какви су и најмасовнији, примена Конвенције протезала би се и на повреду права настале у времену које је предходило евентуалном приступу овом међународном механизму заштите људских права.⁴²

Према становишту Саветодавног већа, одговорност УНМИК-а за присилне нестанке и убиства на Косову и Метохији, произилази како из природе његовог мандата (територијална управа која у име државе врши сву власт – "сурогат држава", када привремена међународна управа добија неке атрибуте суверене власти, која је карактеристична само за државе)⁴³, тако и из једностраног обавезивања УНМИК-а да у погледу поштовања људских права примењује међународне стандарде садржане у релевантним правним изворима, укључујући и Европску повељу о људским правима.⁴⁴ У правној теорији једнострани правни акти међународних организација

³⁹ Вид. т. 11. 10. Резолуције СБ ОУН бр. 1244.

⁴⁰ Супротно, да је приступање чланству Савета Европе "Косова као државе", једини пут за заснивање надлежности Европског суда за људска права, в. Ibrahim Islami, *The insufficiency of international legal personality of Kosovo as attained through the European court of human rights: a call for statehood*, Chicago-Kent law review, 23(2005), 96.

⁴¹ В. пресуде ЕСЉП, *Варнава и остали против Турске*, бр. 16064/90 од 18. септембра 2009. и *Кипар против Турске*, бр. 25781/94, од 10. маја 2001.

⁴² Вид. пресуду ЕСЉП, *Paramichalopoulos и остали против Грчке*, пресуда од 24. јуна 1993, Серија А бр. 260-В.

⁴³ Б. Милисављевић, *Нове мировне мисије Организације уједињених нација*, Београд, 2007, 179.

⁴⁴ *Report of the Secretary General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo*, UN S/1999/779, st. 42, од 12. јула 1999.

представљају један од основа њене одговорности.⁴⁵ Поред тога, у теорији је заступљено и мишљење да је извор међународног права жртава кршења хуманитарног права на репарације садржан у међународном обичајном праву. Најзначајнији извор међународног права, који свеобухватно појмовно и садржајно одређује право на репарације су Основна начела и смернице у вези са правом на правни лек и репарације за жртве тешких кршења међународног права људских права и озбиљних кршења међународног хуманитарног права (Основна начела). Израду овог документа иницирала је Комисија Уједињених нација за људска права, након чега је он усвојен у форми резолуције у Генералној скупштини Уједињених нација.⁴⁶ Према одредбама Основних начела, репарације обухватају право на: реституцију, компензацију, рехабилитацију, сатисфакцију и гаранцију непонављања. Реституција између осталог обухвата, када је то могуће, враћање на слободу, повратак у место боравка, обнављање запослења, повратак имовине, уживање људских права.⁴⁷ Компензација представља накнаду за сваку економски мерљиву штету, пропорционалну тежини повреде и околностима кршења људских права, као што су: физичке или психичке повреде, материјална штета, губитак зараде, губитак могућности остваривања прихода, нематеријална штета, трошкови правне помоћи, психочошке и социјалне услуге, лекова и медицинских услуга.⁴⁸ Рехабилитација обухвата медицинску и психолошку негу и социјалне услуге.⁴⁹ Сатисфакција обухвата делотворне мере усмерене на обустављање даљег кршења права, јавно објављивање истине, потрагу за несталим, званична изјава или судска одлука којом се враћају достојанство, углед и права жртава и лица блиских жртвама, јавно извињење, укључујући и признање чињеница и прихватање одговорности, кривичне и административне санкције против лица одговорних за кршење права, комеморацију и одавање почasti жртвама, укључивање тачног описа кршења људских права у образовне материјале.⁵⁰ Гаранције непонављања, према овом документу подразумевају мере које могу допринети превенцији злочина: ефикасна цивилна контрола

⁴⁵ Т. Папић, *Одговорност међународних организација*, Београд, 2019, 129-134, Т. Папић, *Међународне обавезе међународних организација*, Правни записи, Београд, 2 (2014), 370-374 и даље.

⁴⁶ Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law, A/RES/60/147, 16.12.2005.

⁴⁷ Вид. т. 19. Основних начела.

⁴⁸ Вид. т. 20. Основних начела.

⁴⁹ Вид. т. 21. Основних начела.

⁵⁰ Вид. т.22. Основних начела.

војних и безбедносних снага, поштовање стандарда права на правично суђење, промовисање људских права и сл.⁵¹

Уколико би се стало на становиште да је УНМИК, барем за време трајања извршног мандата, био "сурогат држава", онда се његови акти, правни положај, па тиме и одговорност за присилне нестанке и убиства, имају уподобити са одговорношћу државе. Када је у питању грађанскоправна одговорност, то значи да би за штету насталу смрћу, или телесном повредом или пак принудним нестанком, услед аката насиља или терора, ко и приликом јавних демонстрација или манифестација, одговарао УНМИК, као територијална управа са свим надлежностима државне власти на територији АП Косово и Метохија. Основ ове одговорности саржан је како у унутрашњем праву – чл. 180. Закона о облигационим односима^{52,53}, односно у оним правним нормама које је УНМИК сматрао "важећим"⁵⁴, тако и у међународном праву – једностраним обавезивањем УНМИК-а и међународним изворима релевантног права. Чињеница да је УНМИК сопстеном квазизаконодавном регулативом сам себи доделио кривични и грађански имунитет,⁵⁵ не може бити од значаја у случају одговорности УНМИК-а за тешке облике кршења људских права, јер имунитет има смисла за да их заштите од једностраног мешања поједине владе државе у којој се страна мисија налази, и у том смислу је циљ имунитета да обезбеди ефикасан рад међународних организација. Чињеница да је УНМИК деловао као сурогат држава значила би да је имунитет требало да штити УНМИК од самога себе, што је неприменљив апсурд.⁵⁶

⁵¹ Вид. т. 23. Основних начела.

⁵² Према квазизаконодавној политици УНМИК-а, која је подразумевала да су на Косову и Метохији "у примени" закони који су били на снази до 22. марта 1989. године, примењивао се текст Закона о облигационим односима, "Сл.лист СФРЈ", 29/78 и 39/85.

⁵³ Више о одговорности државе за штету од аката јавног насиља, са даљим упућивањем, в. М. Караникић Мирић, *Објективна одговорност за штету*, Београд, 2013, 198-207.

⁵⁴ О важећем праву према квазиправној законодавној политици УНМИК-а, в. Д. Челић, *Нормативна делатност УНМИК-а – прилог владавини неправда на Косову и Метохији, Начела добре владавине – начело правне сигурности и начело правичности, Тематски зборник - пројекат*, В. Боранијашевић, Косовска Митровица, 2016, 147-162.

⁵⁵ В. "UNMIK Regulation No. 2000/47, On the Status, Privileges and Immunities of KFOR and UNMIK and Their Personnel in Kosovo", од 18. 8. 2000.

⁵⁶ Ombudsperson institution in Kosovo, Special report No. 1, on the compatibility with recognized international standards of UNMIK Regulation No. 2000/47 on the Status, Privileges and Immunities of KFOR and UNMIK and Their Personnel in Kosovo, Pristina, 2000, 8,

Одговорнист пак *de facto* властима Косову и Метохији, поводом присилних нестанака и убистава и других облика кршења људских права, заснива се на принципу квази-правног континуитета, преузетог једностраним обавезивањем⁵⁷, као и на принципу *de facto* континуитета са "привременим институцијама самоуправе", које је су деловале "под кишобраном" УНМИК-а до 17. фебруара 2008. године. Након чега су наставиле да делују изван правног оквира заснованог Резолуцијом савета безбедности бр. 1244 и квазиправном регулативом УНМИК-а. На то упућује и одговор Специјалног представника Генералног секретара ОУН за Косово и Метохију, упућен Amnesty International, након што је ова организација затражила од УНМИК-а да подносиоцима представки-породицама жртава, пружи хитну репарацију за претрпљено зло, укључујући и реституцију, рехабилитацију, задовољење и гаранције непоновљивости, како је одређено у чл. 19-23 Основних принципа. Наиме, у оговору "шефа УНМИК-а" наведено је између осталог: "како је непобитна чињеница да су престала да важе овлашћења УНМИК-а за исплату нематеријалне штете и да су она сада пренета на локалне власти на Косову које су преузеле искључиву контролу над државном управом на Косову."⁵⁸ То разуме се, не екскулпира УНМИК за присилне нестанеке, убиства и одсуство истрага у периоду у коме је имао извршни мандат, као и за непримерену тишину у којој је завршен мандат Саветодавног већа а резултати његовог рада скривени у "бирокуратској тами" ОУН УНМИК-а⁵⁹ али и власти о чијим грађанима је реч.⁶⁰

⁵⁷ Вид. чл. 145. "Устава Косова".

⁵⁸ Из писма које је Специјални представник Генералног секретара ОУН за Косово и Метохију ("шеф УНМИК-а") упутио Amnesty International, 14.3.2013, в. *Amnesty International, Kosovo: UNMIK's Legacy The Failure to Deliver Justice and Reparation to the Relatives of the Abducted*, 2013, 26, <https://www.amnesty.org/download/Documents/16000/eur700092013en.pdf>, 14.6.2020.

⁵⁹ Према т. 20. Резолуције СБ ОУН бр. 1244, Генерални секретар овлашћен је да Савету безбедности подноси кварталне извештаје о спровођењу резолуције. До сада је Савету Безбедности поднето 76 извештаја. Ни у једном извештају није поменута активност нити налази Саветодавног већа, иако је оно деловало у саставу УНМИК-а и редовно публиковале годишње извештаје !?!

⁶⁰ Истражујући записнике са седница Савета безбедности ОУН на којима су разматрани извештаји Генералног секретара о раду УНМИК-а, нисмо забележили никакву реакцију званичних представника Републике Србије на поменути седницама, нити било какав интерес у вези одлука Саветодавног већа, односно у вези одговорности УНМИК-а за присилне нестанеке и убиства која су се догодила за време трајања његовог извршног мандата.

Duško Čelić, LL.D.

Assistant Professor, Faculty of Law
University of Pristina - Kosovska Mitrovica

RESPONSIBILITY OF THE UNITED NATIONS INTERIM
ADMINISTRATION MISSION IN KOSOVO AND METOHIA (UNMIK)
FOR THE FORCED DISAPPEARANCE AND MURDER OF SERBS
AFTER JUNE 10, 1999 – THE FORGOTTEN LEGACY OF THE
HUMAN RIGHTS ADVISORY COUNCIL

Summary

On the occasion of the 20th anniversary of the establishment of the United Nations Interim Administration in Kosovo and Metohia (UNMIK), the author has decided to point out some aspects of its responsibility for enforced disappearances and killings that were carried out systematically and en masse in Kosovo and Metohia, mostly against Serbs, by members of the so-called. "Kosovo Liberation Army". First of all, the author tried to shed light on the issue of UNMIK's responsibility for reparations to victims, that is the families of victims.

The paper analyzes the "legal legacy" of the Human Rights Advisory Panel (HRAP), which was established in 2006 as an independent UNMIK body mandated to make decisions on human rights violations during UNMIK's executive mandate. Regarding numerous cases of enforced disappearances and killings of Serbs and non-Albanians in Kosovo and Metohia, the HRAP has received 248 requests and in 233 cases (93%) found a violation of Art. 2 and 3 of the European Convention on Human Rights and has proposed measures to eliminate or rather alleviate these violations. None of these decisions have been executed and the work of the Council has been completed in silence inappropriate to the norms of civilization.

Key words: Enforced disappearances and killings in Kosovo and Metohia, UNMIK-Human Rights Advisory Panel (HRAP), UNMIK responsibility for enforced disappearances and killings.

ПОПИС КОРИШЋЕНЕ ЛИТЕРАТУРЕ:

Islami I., *The insufficiency of international legal personality of Kosova as attained through the European court of human rights: a call for statehood*, Chicago-Kent law review, 23(2005);

Јакшић А., *Европска конвенција о људским правима, Коментар*, Београд, 2006;

Караникић Мирић М., *Објективна одговорност за штету*, Београд, 2013;

Маринковић Т., Појам закона у пракси Европског суда за људска права, *Номотехника и првничко расуђивање*, Р. Васић, Београд, 2018;

Милисављевић Б., *Нове мировне мисије Организације уједињених нација*, Београд, 2007;

Папић Т., *Одговорност међународних организација*, Београд, 2019;

Папић Т., *Међународне обавезе међународних организација*, Правни записи, Београд, 2 (2014);

Поповић Д. и др. *Коментар конвенције за заштиту људских права и основних слобода*, Београд, 2017;

Пјевач Д., Челић Д., *Ратни злочини над Србима у Хрватској 1991-1995, Ратни злочини над Србима на Косову и Метохији 1998-2004*, Београд, 2019;

Челић Д., Нормативна делатност УНМИК-а – прилог владавини неправда на Косову и Метохији, *Начела добре владавине – начело правне сигурности и начело правичности*, Тематски зборник - пројекат, В. Боранијашевић, Косовска Митровица, 2016, 147-162;

Crimes committed by Albanian terrorists in the territory of A.P. Kosovo and Metohija since 10 June, Document and Evidence, Part One and Part Two, Federal Republic of Yugoslavia, Federal Ministry of foreign affairs, Belgrade, 2000;

Persons missing in relation to the events in Kosovo from January 1998 (2nd edition issued in March 2001.), International Committee of the Red Cross Geneva, 2000;

Отмице и нестаници не-Албанаца на Косову, Фонд за хуманитарно право, Београд, 2001;

Стратегија одрживог опстанка и повратка на Косово и Метохију – радни текст, Република Србија, Министарство за Косово и Метохију, Београд, 2009;

CRUCIFIED KOSOVO destroyed and desecrated Serbian orthodox churches in Kosovo and Metohia (June-October 1999) РАСПЕТО КОСОВО уништене и оскрнављене српске православне цркве на Косову и Метохији, друго проширено и допуњено издање, Глас Косова и Метохије, Београд 1999;

Стратегија одрживог опстанка и повратка на Косово и Метохију, Влада Републике Србије, усвојена 8. 4. 2010, http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678, 14.6.2020.

OSCE – MISSION IN KOSOVO AND METOHIA, Eight years after Minority returns and housing and property restitution in Kosovo, Pristina, 2007, <https://www.osce.org/files/f/documents/8/d/26322.pdf>,

<http://www.kirs.gov.rs/docs/komisijazanestatalica/> Комисија %20za% 20nestala %20lica.pdf, 16.6.2020;

Venice Commission, Opinion on Human Rights in Kosovo: Possible Establishment of Review Mechanisms, CDL-AD (2004)033*, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2004\)033-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2004)033-e), 14.6.2020.

Venice Commission, The Human Rights Situation in Kosovo: Background information and issues for discussion, CDL-DI(2004)001-e*, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-DI\(2004\)001-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-DI(2004)001-e), 14.6.2020;

Concil of Europe, Parliamentary Assembly, Resolution 1417(2005), <https://pace.coe.int/pdf/264ff9c77f6bce5f04cece4be64dee3eaa44de573326667a8259ffe25682ae848428feba12/resolution%201417.pdf>, 14.6.2020;

Amnesty International, Kosovo: UNMIK's Legacy The Failure to Deliver Justice and Reparation to the Relatives of the Abducted, 2013, <https://www.amnesty.org/download/Documents/16000/eur700092013en.pdf>, 14.6.2020;

Report of the Secretary General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, UN S/1999/779;

The Human Rights Advisory Panel, History And Legacy, Kosovo, 2007-2016, Pristina, 2016;

Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law, A/RES/60/147;

Resolution SC 1244, S/RES/1244 (1999), [https://undocs.org/S/RES/1244\(1999\)](https://undocs.org/S/RES/1244(1999)), 14.6.2020;

Закон о облигационим односима, "Сл.лист СФРЈ", 29/78 и 39/85;

Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, ("Службени лист СЦГ - међународни уговори", бр. 13-9 од 1.12. 2003. год.);

"УНМИК/УР/999/1, О закону примењивом на Косову";

"УНМИК/УР/2001/9, Уставни оквир за привремену самоуправу на Косову";

"UNMIK Regulation No. 2000/47, On the Status, Privileges and Immunities of KFOR and UNMIK and Their Personnel in Kosovo";

"УНМИК/УР/2006/12, О оснивању саветодавног већа за људска права."

"Правилник Саветодавне комисије за људска права";

"Устав Косова";

Пресуде ЕСЈП:

48787/99; *Иласку и остали против Молдавије и Русије*, бр.

Варнава и остали против Турске, бр. 16064/90;

Кипар против Турске, бр. 25781/94;

260-В; *Rapachalopoulos и остали против Грчке*, Серија А бр.

Одлуке Саветодавног већа за људска права:

Челић против УНМИК-а, бр. 260/09;

Милогорић и остали против УНМИК-а, бр. 38/08;

Бериша и остали против УНМИК-а, бр. 27/08;

Лалић и остали против УНМИК-а, бр. 09/08;

Булатовић против УНМИК-а, бр. 166/09.